

УДК 379.85

ТУРИСТИЧНІ ПОДОРОЖІ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН ЛЮДСТВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

TOURIST TRIPS AS A HISTORICAL PHENOMENON OF HUMANITY: PROBLEM STATEMENT

Голубець І. М.,

кандидат культурології, старший викладач кафедри міжнародного туризму, Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури» (Київ, Україна), e-mail: iruna_golubets@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3491-0155>

Holubets I. M.,

Candidate of Cultural Studies, Senior Lecturer of the Department of International Tourism, Private Higher Educational Institution «Kyiv University of Culture» (Kyiv, Ukraine), e-mail: iruna_golubets@ukr.net, ORCID: (<https://orcid.org/0000-0002-3491-0155>)

Здійснено спробу проаналізувати становлення туристичних подорожей в історичній ретроспективі. Методологія дослідження полягає в застосуванні порівняльно-історичного, історико-логічного методів, а також інтегративного підходу. Суттєвий вплив сучасного туризму на різні сфери життя суспільства викликає потребу у багатовимірному осмисленні феномена туризму. Якщо в давнину туризм був локальною соціальною практикою, то, починаючи з другої половини ХХ ст., він набув рис глобального явища, залучаючи до процесу свого виробництва і споживання величезні людські ресурси. Наслідки стрімкого розвитку світової індустрії туризму сьогодні вражаючи та далекосяжні – це зростання економічного потенціалу країн, інвестування у культуру та мистецтво, створення нових робочих місць, підвищення якості життя людей. Дослідження історичних передумов, туристичних звичок і стилів відпочинку є суттєвою складовою вивчення цього багатогранного феномена.

Ключові слова: туризм, туристичні подорожі, мобільність суспільства, освітні подорожі, глобалізація, культура розваг.

The article attempts to analyze the development of tourist trips in the historical retrospective. The author used comparative-historical, historical-logical methods, as well as an integrative approach. Significant influence of contemporary tourism on different spheres of social life causes need to comprehend the phenomenon of tourism. While in the ancient times tourism had been a local social practice, in the second half of the 20th century it has acquired the features of a global phenomenon attracting huge human resources to the process of production and consumption. Nowadays, the consequences of the rapid development of the world tourism industry are spectacular and far-reaching – the growth of countries' economic potential, investment in culture and art, new jobs, progress in improving the quality of people's life. The study of historical preconditions, tourist habits, leisure styles is an essential component of exploring this multifaceted phenomenon.

Keywords: tourism, tourist trips, mobility of the society, educational trips, globalization, culture of entertainments.

Постановка проблеми. Сьогодні особливу увагу привертає соціально-економічний простір світового туризму. Туризм як глобальний феномен з розгалуженою інфраструктурою істотно впливає на суспільство, політику, культуру та, перш за все, економіку. Згідно з останніми даними UNWTO World Tourism Barometer, складова міжнародного туризму в 2017 р. збільшилась на 7% і зростає до загальної кількості 1,322 мільйони жителів нашої планети. Очікується, що це зростання продовжиться в 2018 р. і збільшиться ще на 4–5% [2]. Туризм – це соціальне, культурне та економічне явище, пов'язане з пересуванням людей до інших країн або місць поза їхнім звичайним середовищем з метою досягнення

особистих, ділових, професійних цілей [18]. Деякі історики вважають, що туризм існує стільки ж, скільки і людство. Натомість інші стверджують, що давніх мандрівників не слід класифікувати як туристів. Наприклад, важко назвати ромів, мандрівних мислителів або справжніх номадів туристами, оскільки мандри були небезпечними, потребували коштів і вільного часу та не були спрямовані на відпочинок. На думку Х. Бея, фактом цивілізованого життя туризм став лише в ХІХ ст. [4]. Проте, інші дослідники намагаються досягнути феномен туризму крізь призму давньої історії. Сьогодні дослідження туризму базується на мультидисциплінарній парадигмі, яка містить у собі різні академічні підходи та наукові програми. Необхідно зазначити, що дослідження туризму не є інтегрованою сферою, замість неї існує безліч емпіричних досліджень, кейсів, підходів, теорій та перспектив у межах економіки, історії, географії, психології, архітектури, мистецтва, екології, соціології, політології, медицини тощо. Суттєвою складовою вивчення феномена туризму є його осягнення як в синхронному, так і в діахронному аспектах. Суттєвий внесок у це робиться представниками історичної науки: історики намагаються зрозуміти зміни у часовому контексті, що є їхнім внеском у дослідження туризму [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціологічні дослідження Г. Нібеля і Д. Фостера обґрунтували теоретичну і практичну значущість вивчення феномена туризму. Психологія туризму досліджувалась О. Фабером і Д. Різеном. Економічні аспекти туризму вивчали К. Каспар, Ф. Кларк, А. Кох, М. Опперман, К. Ріхтер, Х. Рюттер, В. Фреер. Наприкінці ХХ ст. українські дослідники О. Бейдик, В. Кицяк, І. Кучинська, Л. Устименко та ін. почали активно займатися проблемами розвитку етнотуризму. В. Бабарицька, Е. Ільїна, Т. Лисюк, О. Любіцева, Т. Скрипка, О. Терещук приділяють увагу питанням організації туристичних подорожей. Проте, для розуміння самої природи феномена туризму його необхідно дослідити в контексті історичних передумов виникнення та розвитку.

Постановка завдання. Стаття спрямована на дослідження історичної ретроспективи становлення туристичних подорожей з найдавніших часів до сьогодення. Методологія дослідження полягає в застосуванні порівняльно-історичного, історико-логічного методів, а також інтегративного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взагалі, існує консенсус щодо розуміння туризму як явища доби Модерну, яке виникло приблизно у середині ХVІІІ ст. Однак до цього були розповсюджені історичні форми «пересування», які можна вважати зародком сучасного туризму. Рекреаційні та освітні подорожі вже існували в Давньому Світі. Зокрема, у Давньому Єгипті привілейовані групи населення культивували перші поїздки для власного задоволення [8]. Греки мали подібні традиції – вони відвідували Дельфи, щоб поставити запитання оракулу, брали участь у Піфійських та ранніх Олімпійських іграх [13; 14]. Геродот, відвідавши Єгипет, Північну Африку, Причорноморський регіон, Месопотамію

та Італію, започаткував подорожі з метою наукового дослідження. Класичний Рим також дав поштовх подорожуванню та особливим формам відпочинку [11]. Святкові подорожі ставали дедалі важливішими завдяки розвитку інфраструктури. У IV ст. вже існувала транспортна мережа, яка складалась з 90 000 км. основних магістралей та 200 000 км. сільських доріг, що сприяло не тільки перевезенню солдатів і товарів, а й приватним подорожам. Вже у I ст. існувала справжня туристична економіка, у межах якої організовувалися подорожі для окремих осіб чи груп людей, надавалась інформація та забезпечувалися як проживання, так і харчування [9]. Класичний світ не тільки мав «купальний відпочинок», але й розробив ранню форму «літнього оздоровчого ретриту» у чудових термальних басейнах, які відвідували заможні громадяни в жаркі місяці [13]. Падіння Римської імперії призвело врешті решт до руйнування багатьох доріг. Відтак, подорожі стають значно небезпечнішими і складнішими.

Мобільність середньовічного корпоративного суспільства формувалась під впливом нових форм і розуміння подорожей [10], які здійснювалися різними групами – від студентів, солдатів, палігримів, мандрівників, торговців до жебраків та грабіжників. Починаючи з XII ст., академічна мобільність ставала дедалі важливішою. Подорожі у славетні навчальні заклади Франції, Англії та Італії були як звичаєм, так і важливою компонентою освіти. Унікальним керівним принципом таких мандрів стало прагнення досягнути світ. Подорож із засобу перетворилась на мету у собі – любов до мандрів і до життя. Можливо, саме з тих часів подорожі та блукання чужими землями сприймаються як спосіб самопізнання та досягнення самореалізації.

Подорожі були частиною традиційного світу ремісничих і гільдійних структур ще з середини XIV ст. Починаючи з XVI ст., гільдії визначали загальну європейську практику подорожей як обов'язковий елемент навчання, що часто тривало 3–4 роки. Це проіснувало як інститут з чітко врегульованим набором правил до XVIII ст. Фундаментальна ідея полягала в тому, що під час мандрів людина духовно зростає, випробовує себе і світ, вдосконалює своє ремесло і повертається назад як видатна особистість [7]. Ранньою формою і прекурсором сучасного туризму були подорожі молодих дворян XVI–XVIII ст. Їхня первісна мета полягала в розширенні освіти, проте з часом відпочинок та задоволення ставали дедалі важливішими. Це сприяло розумінню подорожі як мистецтва, коли пошук розваг та насолоди перетворюється на самоціль [5; 12].

Від доби Просвітництва до XIX ст. «освітні подорожі», здійснені верхівкою середнього класу, були важливим етапом у розвитку туризму [17]. Подорожуючи, представники освічених середніх класів намагалися походити на видатних поетів та філософів, таких як Ж.–Ж. Руссо, Ш. Л. де Монтеск'є, Й. В. Гете, Г. Е. Лессінг тощо. Всі вони прямували до Італії та Франції в пошуках натхнення.

Освітні подорожі розширилися за рахунок активності інших верств населення та скорочення тривалості поїздок. Люди прагнули відчувати природу,

культуру та мистецтво безпосередньо на місці та поглибити їхнє розуміння. Поряд із подорожами середнього класу в пошуках освіти та мистецтва розвинулася форма подорожей, орієнтована на культуру, промисловість та технології. В основі цих подорожей був професійний інтерес та економічні мотиви. Представники підприємницьких верств середнього класу подорожували до Франції, Британії та Німеччини з метою ознайомитися з технічним прогресом та інноваціями індустріалізації. Вони були зацікавлені в сучасних досягненнях у сфері торгівлі, сільського господарства, промисловості, технологій та виробництва. Ця фаза розвитку туризму тривала до першої третини XIX ст.

Ще на початку XIX ст. відкриття центрально-європейської транспортної системи призвело до колосальних змін, що суттєво покращило мобільність туристів та сприяло зародженню та розвитку нових тенденцій. Нетривалі та односторонні екскурсії стали популярними завдяки досягненням у галузі транспортних технологій. Нові транспортні засоби дозволили не лише підвищити транспортну пропускну спроможність, але й зменшити вартість подорожей [3].

Піонером комерційного масового туризму став Т. Кук, який в 40–х рр. XIX ст. запропонував організовані групові свята all-inclusive, що значно зменшило витрати мандрівників. З 1855 р. Т. Кук пропонує проводити вільний час за кордоном, обслуговуючи змішану клієнтуру: від перших осіб держав та князів до представників середнього, нижчого середнього та робітничого класів. Т. Кук хотів використати недільні екскурсії, щоб «вирвати» робітників з жебрацтва та алкоголізму міста у зелену сільську місцевість. Запропоновані ним ваучери для готелів та туристичні брошури були надзвичайно інноваційними [8]. Роль Т. Кука у розвитку масового туризму широко визнається, так само як і його вплив на роботу туристичних агенцій у всьому світі [15]. Починаючи з 60–х рр. XIX ст., подорожі стали поширеними у всіх шарах суспільства.

Поширення туристичних подорожей у XX ст. починається з так званого «етапу розвитку» (1915–1945 рр.). Домінуючим мотивом подорожей та відпусток після 1900 р. була відпустка для відновлення. Однак лише ті, хто займався інтелектуальною працею, мали встановлене право на відпочинок. Інші верстви населення отримали його значно пізніше. Новою формою відпочинку для сімей з дітьми стало перебування в сільській місцевості як альтернатива морському узбережжю. Після кризи Першої світової війни простий, здоровий та економічний відпочинок став доступний і робітникам з низькими доходами. Такий відпочинок заклав перші цеглинки туристичної інфраструктури, наприклад, позначки пішохідних маршрутів, будівництво гостьових домів, ресторанів на природі тощо [3; 7].

У період після Другої світової війни туризм поступово перетворився на важливу галузь світової економіки і сьогодні він став визначальною характеристикою сучасних країн. Туризм перетинає кордони: просторові, часові, соціальні та культурні. Величезний бум у повоєнний період був пов'язаний

з економічним зростанням, технічним прогресом, урбанізацією, безпрецедентним будівництвом транспортних і комунікаційних мереж, високим рівнем конкуренції, збільшенням вільного часу внаслідок скорочення робочого часу та створенням нових напрямків та стилів подорожей [6].

Інтенсивне зростання туризму призвело до того, що відпустка та подорожі стають доступними для більш широких верств населення – сільське населення та соціальні групи, що визначаються за віком та статтю (жінки, одинаки, пенсіонери) користуються туристичними послугами, про що свідчить специфічна продукція, пристосована до різних вимог. Це підкреслює базову характеристику сучасного туризму – диверсифікацію та спеціалізацію, спричинені глобалізацією. Це відповідає нестримному потенціалу туризму незалежно від того, що останніми роками відбувся досить незначний структурний розвиток і що туристичні смаки та поведінка залишаються доволі стабільними з часів Другої світової війни, хоч і з деякими змінами в акцентах [7].

Останніми роками суттєвого розвитку набув новий напрямок у галузі туризму – система клубного відпочинку, яка дуже успішно застосовувала свої власні формули та філософії відпочинку. Штучно створені світи – парки розваг і тематичні парки – також стають все популярнішими. Диснейленд, Європа-Парк, Порт-Аventura, Сан-Сіті та багато інших щороку приймають десятки мільйонів відвідувачів і продовжують постійно зростати. Вони пропонують відвідувачам зануритися у постмодерні псевдоподії, імітаційні світи та гіпер-реалії, які туристи сприймають як справжні пригоди, розваги, ігри, змагання, хоча і розуміють їхню штучність. Це зрушення у сприйнятті заслужує на увагу дослідників феномена туризму – традиційне туристичне споживання символів розширено або замінено розвинутою культурою розваг, яка є частиною нового способу сприйняття світу. Подібне явище має глобальні характеристики: воно руйнує межі та зрушується у бік глобалізованої системи зі специфічними, все більш взаємозамінними формами та способами досвіду [7]. Тільки майбутнє знає, які структури виникнуть з цього інноваційного потенціалу.

Висновки. Суттєвий вплив сучасного туризму на різні сфери життя суспільства викликає потребу у багатовимірному осмисленні феномена туризму. Якщо в давнину туризм був локальною соціальною практикою, то, починаючи з другої половини ХХ ст., він набув рис глобального явища, залучаючи до процесу свого виробництва і споживання величезні людські ресурси. Становленню сучасного масового туризму сприяв цілий ряд факторів, таких як соціально-демографічні, інституційні та етнокультурні зміни, розвиток невиробничої сфери економіки, збільшення вільного часу та зростання його ролі як ресурсу, нові форми дозвілля тощо. Наслідки стрімкого розвитку світової індустрії туризму сьогодні вражаючі та далекосяжні – це зростання економічного потенціалу країн, інвестування у культуру та мистецтво, створення

нових робочих місць, підвищення якості життя людей. Необхідно зазначити, що сьогодні феномен туризму потребує вивчення як один з видів соціально-просторової організації соціокультурного середовища, що інтегрує найважливіші процеси трансформації сучасного суспільства і культури [1]. Дослідження історичних передумов, туристичних звичок і стилів відпочинку є суттєвою складовою вивчення цього багатогранного феномена.

Список використаних джерел

1. Гализдра, АС., 2006. 'Феномен туризму: соціально-філософський аналіз'. *Кандидат філософських наук. Саратовський державний університет ім. Н. Г. Чернышевського*. // Galizdra, AS., 2006. 'Fenomen turizma: sotsialno-filosofskiy analiz (The phenomenon of tourism: socio-philosophical analysis)', *PhD. N. G. Chernyshevsky Saratov State University*.
2. '2017 International Tourism Results: the highest in seven years', 2018, *UNWTO. Communications*. [online] Available at: <http://media.unwto.org/press-release/2018-01-15/2017-international-tourism-results-highest-seven-years> [Accessed 01 September 2018].
3. Baum, T., 2006. 'Human Resource Management for the Tourism, Hospitality and Leisure Industries: An International Perspective', *Thomson Learning*, 326 p.
4. Bey, H., 2017. 'Overcoming Tourism'. [online] Hermetic Library. Available at: <https://hermetic.com/bey/tourism> [Accessed 11 September 2018].
5. Brill, A. and Kopetzki, A., 1997. 'Als Reisen eine Kunst war: Vom Beginn des modernen Tourismus: Die 'Grand Tour'', *Wagenbach*, 224 p.
6. Freyer, W., 1990. 'Tourismus: Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie'. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 432 p.
7. Gyr, U., 2010. 'Geschichte des Tourismus: Strukturen auf dem Weg zur Moderne'. [online] European History Online. Available at: <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-on-the-road/the-history-of-tourism> [Accessed 01 September 2018].
8. Hachtmann, R., 2007. 'Tourismus – Geschichte', *UTB; Auflage*, 192 p.
9. Has, M., Ludwig, K. and Neuer, M., 1998. 'Der Neue Tourismus', *C. H. Beck Verlag*, 171 p.
10. Jović, M., 2016. 'Travel, leisure, boredom and the Middle Ages'. [online] Researchgate. Available at: https://www.researchgate.net/publication/325062202_Travel_leisure_boredom_and_the_Middle_Ages [Accessed 09 September 2018].
11. Labate, V., 2016. 'Ancient Journeys: What was Travel Like for the Romans?' [online] Ancient Origins. Available at: <https://www.ancient-origins.net/artifacts-ancient-technology/ancient-journeys-what-was-travel-romans-005189> [Accessed 08 September 2018].
12. Leibetseder, M., 2013. 'The Grand Tour: Educational Journeys from the 16th to 18th Centuries'. [online] Brewminate. A Bold Blend of News & Ideas. Available at: <http://brewminate.com/the-grand-tour-educational-journeys-from-the-16th-to-18th-centuries/> [Accessed 09 September 2018].
13. Rabolic, B., 2014. 'Special-Purpose travel in Ancient Times: "Tourism" before Tourism', In: M. Skakun, ed., *Proceedings Book of the 2nd Belgrade International Tourism Conference (BITCO 2014): Thematic Tourism in a Global Environment: Advantages, Challenges and Future Developments*, 1st ed. Belgrade: College of Tourism, p.99–114.
14. Romero, FG., 2013. 'Sports tourism in Ancient Greece', *Journal of Tourism History*, 5 (2), p.146–160.
15. 'Thomas Cook History', 2018. [online] *Thomas Cook*. Available at: <https://www.thomascook.com/thomas-cook-history/> [Accessed 05 September 2018].
16. Townner, J. and Wall, G., 1991. 'History and Tourism', *Annals of Tourism Research*, 18 (1), p.71–84.
17. 'Travel as Education in 16th – 19th Century Europe: From 'Grand Tours' to 'Working Men's Excursions', 2018. [online] *Independent Transport Commission*. Available at: <http://whytravel.org/travel-as-education-in-16th-19th-century-europe-from-grand-tours-to-working-mens-excursions/> [Accessed 05 September 2018].
18. 'UNWTO Tourism Highlights', 2008, *UNWTO. E-Library*. [online] Available at: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284413560> [Accessed 01 September 2018].